

BIBLIOTEKA
SHTETIT

BIBLIOTEKA E NXËNËSIT

398.8

K 51

KËNGË POPULLORE LEGJENDARE

SHTËPIA BOTUESE E LIBRIT SHKOLLOR
TIRANË, 1975

39
K 51

BIBLIOTEKA E NXËNËSIT

KËNGË POPULLORE
LEGJENDARE

Për nxënësit
e shkollave të mesme

SHTËPIA BOTUESE E LIBRIT SHKOLLOR
TIRANË, 1975

Mbledhur e pajisur me shënime nga
Tarik Llagami

Ky botim për shkollat e mesme përmban disa pjesë të zgjedhura nga epika jonë legjendare.

Qëllimi i kësaj përmbledhjeje është që t'i pajisë nxënësit me njohuri më të gjëra rreth këtyre këngëve kaq të bukura e plot me mendime, t'i bëjë ato që t'i përvetësojnë më mirë këto vlera dhe njëkohësisht të zbërthejnë kuptimin që kanë në lidhje me kohën kur kanë dalë. Në këtë përmbledhje janë përfshirë disa nga këngët legjendare që është menduar se janë më të përshtatshme për nxënësit e shkollave të mesme. Me qëllim që të bëhen sa më të përdorshme nga nxënësit, janë dhënë disa njoftime mbi përmbajtjen dhe idetë kryesore të çdo pjese, janë dhënë shpjegime fjalësh të vështira. Tek-tuk është bërë ndonjë shkurtim, ndreqje trajtash tepër nëndialektore dhe së fundi në dobi të një përvetësimi sa më aktiv është ndërtuar një aparat i thjeshtë pedagogjik me pyetje e detyra të shkurtra.

Tirazhi: 5000 kopje

Formati: 70 x 100/32

Stash. 2204-72

Shtypur: Drejtorja Qendrore e Poligrafisë
Shtypshkronja «MIHAL DURI» — Tiranë

KËNGË LEGJENDARE

MURIMI NË KALA

(Shkodër)

Legjenda e murimit është një nga më të vjetrat e më të përhapurat e folklorit tonë. Në themel të legjendës është ideja e sakrificës apo flijimit. Legjenda përmban edhe shumë ide të tjera të rëndësishme. Ajo vë në dukje pozitën e nënshtruar të gruas që sakrifkohet. Legjenda dënon tradhëtinë e dy vëllezërve të mëdhenj që çlidhin besën dhe miraton qëndrimin e ndershëm të vëllait të vogël. Të bën përshtypje sidomos dashuria e nënës për fëmijën, kjo shprehet në amanetin e bukur që ajo lë në çastin e murosjes.

- I ra mjegulla Bunës,
ndeje tri dit e ndej tri net;
mbas tri ditsh e mbas tri netsh,
fryni një freski e hollë,
5 e naltoi-o mjegullën,
e naltoj der n'Valdanuz,¹
ku punojshin tre vëllazën...
Gjithë ditën po punojnë,
gjithë natën po u rrënohet!
10 Shkon një plak-o² aty pari:
— Puna mbarë, o tre vëllazën!

1) kështjellë, vend afër
Ulqinit.

2) njeri i ditur, me përvojë

- Të mbarë paç, o plak i gjallë!
 Ku po e shef të mbarën tonë?
 Ne gjith' ditën po punojmë
 15 e gjith' natën na rrënohet.
 Amanet, o plak i gjallë,
 a din gja me na kallzue?
 — Un' e di, por kam gjynah...³
 A jeni të tre t'martuem?
 20 A i keni të tre ju vashat?⁴
 — Po, të tre t'martuem jena
 e të tre vashat i kena;
 na dëfto pra çka me ba,
 si me e ngrehun kët' kala!
 25 — N'daçi drejt ju me punue,...
 në konak⁵ mos bisedoni.
 vashave mos u kallzoni!
 Nesër nadje⁶, t'zbardhmen drita,
 cila vashë t'ju bjerë bukën,
 30 at muronie n'mur t'kalasë.
 E at'herë keni me pa,
 se kalaja vend ka zanë.
 Vaj!⁷ Ai ma i madhi vlla,...
 në konak e bisedoi,
 35 vashës s'vet edhe i kallzoi.
 Ashtu bani i dyti vlla:
 harroi kshellën, që i pat vu,
 plaku i gjallë që i kish dëftue,...
 në konak e bisedoi,
 40 vashës s'vet edhe i kallzoi.
 Por ai ma i vogli e ma i miri,...

3) më vjen keq
 4) gratë
 5) shtëpi

6) në agim-
 7) sa keq!

- në konak s'e bisedoi,
 vashës s'vet nuk i kallzoi.
 Çohen n'nadje herët-o;
- 45 gurët po coptohen-e,
 zemrat-o po rrahin-e!
 Thrret nana gjelinat-e⁸:
 — Gjelinë, e madhja gjelinë,
 ustallarët duen bukë,
- 50 duen bukë e duen ujë!
 — Besa, nanë, atje s'po vete,
 se kam ndjehun⁹ sot e ligë¹⁰.
 — Gjelinë, e dyta gjelinë,
 ustallarët duen bukë,
- 55 duen bukë e duen ujë...
 — Besa, nanë, atje s'po vete,
 sot do t'shkoj n'gjini¹¹ e shkreta.
 — Gjelinë, e treta gjelinë!
 — Lepe¹² nanë, e zoja¹³ nanë,
- 60 — Ustallarët duen bukë,
 duen bukë e duen ujë...
 — Besa, nanë, atje po vete,
 por kam djalin t'vogël-o.
 — Nis e shko, gjelina ime,
- 65 se ne djalin ta shikojmë
 e s'e lamë të vajtojë.
 Mori bukë e mori ujë, ...
 ra teposhtë nëpër Kazenë,¹⁴
 iu afrue murit t'kalasë.

8) gratë, nuset

9) gdhirë

10) e sëmurë

11) njerëzit e familjes së
 nuses

12) urdhëro!

13) e mirë, e dashur, e
 nderuar

14) Emër i një lagjeje të
 vjetër në të djathtë të
 Bunës (Shkodër)

- 70 Çekiçët po ndalen-e,
zemrat-o s'po rrahin-e,
ftyrat-o po teren-e.¹⁵
Kur e pa i shoqi i saj: ...
— Paska qenë rrezik për ty,
- 75 ne në mur-o me të shti!
— Shëndoshë ju, o kuneti¹⁶!
Nji amanet po ju la:
Kur në mur-o t'më muroni,
syn e djathtë t'ma leni jashtë,
- 80 dorn e djathtë t'ma leni jashtë,
kambn e djathtë t'ma leni jashtë,
gjin' e djathtë t'ma leni jashtë;
se kam lanë djalin të vogël
e kur t'nisi djali gjamën,¹⁷
- 85 me njan' sy ta shikoj,
me njan' dorë ta lëmoj,
me njan' kambë ta lurtoj,¹⁸
me njan' gji ta nërgoj,¹⁹
Gjini im u nguroftë²⁰
- 90 e kalaja u forcoftë! ...

15) zverdhen

16) Në vend të numrit shumë kunetër përdoret emri *kuneti*.

17) vajtimin, të qarët

18) përkëdhel

19) ap të pi, ushqej

20) u bëftë gur!

— Vini në dukje ç'do të japë rapsodi me mjegullën.

— Vini re sa shpejt e me lehtësi e krijon ai peisazhin; gjeni vargjet që e krijojnë atë.

— Krahasoni përgjigjet e dy nuseve të para dhe tregoni ç'karakter fshihet pas tyre.

— Karakterizoni figurën e nuses së tretë. Ilustroni me vargjet përkatëse botën e saj të brendshme si nënë.

— Argumentoni përse ekzistonin në të kaluarën flijimet dhe shpjegoni kotësinë e tyre.

KËNGA E DHOQINËS

(Hoshtevë — Zagori)

Kjo këngë legjendare është ndër më të njohurat e folklorit tonë. Ajo gjendet në disa variante të për-afërta me njëra-tjetrën. Ideja themelore që e përshkon është mbajtja e besës së dhënë. Dhoqina, motra e vetme e nëntë vëllezërve, është martuar larg me këmbënguljen e vëllait të vogël, Kostandinit. Rrjedha e qetë e jetës së kësaj familjeje ndërpritet: njëri pas tjetrit vdesin të gjithë djemtë, nusët dhe fëmijët e tyre. Nëna mbetet e vetme. Ajo kërkon të çmallet me të bijën. Kostandini sa që gjallë i kishte dhënë besën së ëmës se do t'ia sillte vajzën sa herë që ajo ta donte. Për të mbajtur fjalën ai «ngrihet» nga varri, shkon e merr të motrën, ia sjell së ëmës. Po edhe ato nuk e gëzojnë njëra-tjetrën, se pa u takuar akoma «plasën si qelqi me verë». Kjo baladë është e mbushur me elemente fantastike, po ideali i besnikërisë e përshkon nga fillimi në fund. Gjithçka përfundon me fatkeqësi, po mbi fatkeqësitë, vdekjet, këngëtari popullor ka treguar se asgjë nuk duhet ta pengojë njeriun kur është puna për të mbajtur fjalën e dhënë.

Ditën e pashkës në drekë
se ç'u ther një ka në fshat;
vajta e mora një okë¹ mish
dhe e hodha në kusi,
5 me vrap dola në avlli²,

1) masë peshe afërsisht
1,5 kg

2) muri rrethues i shtëpisë

- të marr një kërcu të zi,
 Të më shpiket³ një stëhi,⁴
 me vrap m'u hodh në kusi,
 më helmoi djemt' e mi,
 10 nëntë djem e nëntë nuse,
 të nënta me djem në duar.
 Nëntë djepe ç'm'i përmbyste,
 nëntë pajë ç'm'i zhurite,
 nëntë dyfekë ç'm'i shite.
 15 Kostandin, të ardhte gjëma,⁵
 martove Dhoqinën larg,
 larg e larg mërguar,
 tre male kaptuar!
 Ditën e pashkës së madhe,
 20 Dhoqina na hidhej valle,
 Kostandini u ngrit nga varri,
 rrasa⁶ iu bë kalë,
 balta iu bë shalë,
 vrap e vrap e te Dhoqina:
 25 — Mirserdhe, o im vëlla!
 Në ke ardhur për të mirë,
 të vishem si gjeraqinë,⁷
 në ke ardhur për të keq,
 të vishem si kallogre.⁸
 30 — Jo, motër, sikundër je.
 I hipi në vithe kalit.
 Zogjtë udhës thoshin:

3) shfaqet

4) Qenie mitologjike, që u
 bën të këqija të mëdha
 njerëzve. Nganjëherë
 përfityrohet në trajtën
 e gjarprit.

5) lajmi i keq, mandata

6) guri i varrit

7) grua e shpejtë dhe e
 shkathët; këtu: të vi-
 shem bukur

8) grua e mjerë, e veshur
 me të zeza

- Ciliviu, viu, viu,
kush ia bën ia bën vetiu,
35 keni par' e s'keni parë,
shkon një zogëz bishtbardhë,
i vdekuri me të gjallë. —
Vete gjer tek der' e kishës;
— Ik, moj Dhoqinë,
40 se kam punë n'ajodhimë⁹,
se aty e kam shtëpinë.
Vajti gjer tek dera,
çëk, çëk në portë.
— Ç'je ti që kërcet në portë?
45 Mos je bushtër¹⁰ a mos je murtajë,¹¹
a mos je zonja¹² murtajë,
që më hëngre djemt' e mi?
— Hap moj nënë derën,
jam Dhoqin' e vetëm!
50 — Me cin, erdhe, moj Dhoqinë?
— Unë ardhsh me Kostandinë,
— Ç'Kostandin moj t'ardhtë gjëma!
Kostandini i vdekur,
ç'bën tre vjet pa tretur?
55 Një në prak e një në derë,
plasën si qelqe¹³ me verë.

9) një vend i caktuar në kishë

10) grua e ligë

11) sëmundje e rëndë, ngjitetëse dhe epidemike

12) këtu është përdorur për efekt zbutës, për ta marrë me të mirë

13) shishe

— Ç'qëndrim mban nëna plakë përpara fatkeqësive që i kanë ndodhur. Përshkruani gjendjen shpirtërore të saj.

— Ç'elemente fantastike janë përdorur në këtë këngë?

— Gjeni krahasimet e përdorura në këtë baladë.

KËNGA E YMER AGOS

(Nivan — Zagori)

«Kënga e Ymer Agos» është një nga ato balada legjendare që flet për rinjohjen e burrit me gruan. Balada hedh dritë mbi ato kohë të rënda e plot mjerime kur burrat qenë të detyruar të braktisnin nënat, nuset e sapomarra, familjet dhe të vraponin në luftëra ku i detyronin paria dhe pushtuesit, apo nëpër dhëra të huaja për të siguruar një kothere bukë. Këto ndarje shkaktonin fatkeqësi të shumta familjare. Pjesa më e madhe e këtyre burrave nuk ktheheshin të gjallë, ose edhe kur ktheheshin e gjenin familjen të shkretuar, nënën të vdekur, nusen të mjeruar a të martuar gjetkë. Edhe kjo baladë përshkohet nga besnikëria midis bashkëshortëve. Në mënyrë të dukshme spikat besnikëria e gruas, të cilën kënga e vlerëson shumë.

Psherëtiti Ymer Agai,*

luahti gjithë sarai,¹

dëgjoji brenda pashai:

— Vallë ç'pati Ymer Agai,

5 që lojti gjithë sarai?

As ha buk' e as pi verë,

* Pushtimi turk në vendin tonë ka ndikuar në disa elemente të gjuhës së këtyre këngëve. Kjo duket

në futjen e fjalëve: aga, pasha, imanë etj.

1) ndërtesë e madhe, kullë, pallat

- t'englediç² karadyzenë?³
 — As buka më hahet,
 as vera më pihet;
- 10 pashë një ëndërr sonte,
 sikur m'u martua vasha
 e ma mori Ali Pasha.
 — Ç'amanet⁴ më lë këtunë?
 — Të lë besën e imanë,⁵
- 15 për tri ditë të vij prapë.
 — Trima, stolisni karanë,⁶
 të përcillni Ymer Aganë!
 Rashë kalit, ik' e ikë,
 në fund të baçes u gdhiçë:
- 20 — Mirëdita, e moj nënë!
 — Mirse erdhe, o rob i zënë!
 — Pse prish, moj nënë, baçenë?
 — Djali iku e m'u harrua,
 nusja sonte m'u martua.
- 25 — A kanë herë që shkuan?
 — Sa bregnë kapëtuan.⁷
 një dyfek lëshuan.
 Rashë kalit, ik' e ikë:
 — Daleni, o krushq bujarë,
- 30 t'më jepni një herë verë
 e t'ju darovit⁸ nusenë.
 O moj vashëza mbi kalë,
 a njohe shortin⁹ e parë?
 — Ku ta njoh e zeza unë?

2) të kalosh kohën
 3) vegël muzikore me dy
 tela, çifteli
 4) peng, dorëzanës
 5) besimin; këtu: besën

6) kalë i zi
 7) kapërcyen, kaluan
 8) t'i dhuroj diçka, t'i ap
 ndonjë gjë
 9) fatin; këtu: burrin

- 35 Një natë të fjetur,
një nishan në vetull,
dhe një nënë sjetull.
T'u bëfsha kurban i ballit;
merrm' e hidhmë vithe kalit!
- 40 Udh' e mbarë, o krushq bujarë,
se njoha shortin e parë.
Falni me shëndet pasheshës,¹⁰
e hatëri mos t'i jesë,¹¹
pa i jap një time mbesë.

10) gruas së pashait

11) mbetet

— *Përshkruani gjendjen e heroit të këngës si rob luftime. Vini në dukje se sa e rëndë ishte për popullin tonë kjo plagë. Ilustrojeni mendimin tuaj me vargjet përkatëse.*

— *Çfarë mendimi shprehet përmes vargjeve të bisedës së nënës me djalin.*

— *Gjeni hiperbolat në këtë këngë.*

GJON PRETIKA

(Shestan — Krajë)

Në këngët e rinjohjes së vëllait me motrën bën pjesë edhe balada «Gjon Pretika». Këngën e përshkon ideja se pushtimi i huaj, veç të këqijave të tjera, i kishte sjellë popullit fatkeqësi të mëdha famëljare. Njerëzit e një gjaku ndaheshin qysh për së gjalli dhe qëndronin vite të tëra larg e pa asnjë lajm prej njeri-tjetrit.

Këtu si shenjë njohjeje për motrën dhe vëllain shërbejnë gjashtë gishtërinjtë që ka Gjoni, si në një dorë, ashtu edhe në një këmbë.

Legjenda portretizon në mënyrë të veçantë vajzën. Bukuria e zërit dhe e këngës së saj mahnit gjithë ushtrinë armike. Të prek thellë çasti kur që të dy të rinjtë, vëlla e motër, të përqaftuar plot mall, «plasën tue qa». Një fund i tillë tragjik, që e gjejmë edhe tek «Gjergj Elez Alia», «Kënga e Dhoklorin» etj. është element që haset jo rrallë në folklorin tonë legjendar. Mallin dhe dashurinë e zjarrtë midis vëllait dhe motrës rapsodi e përjetëson duke krijuar pas vdekjes së tyre një mjedis të lulëzuar pranveror.

Këndon blega¹ zanë² në mal,
mendon se s'po ndien kush.
Gjith ushtria po e ndëgjon.

1) vajza

2) zana përfytyrohet si një vashë e bukur dhe lufta-

rake që u vjen në ndihmë trimave

- Sa mirë blega po këndon!
- 5 — Kush asht trim e kush asht djalë,
për me e zanë blegën në mal?
Gjon Pretika, trim i mirë,
ndodhi trim e ndodhi djalë,
ai dhe e zu blegën në mal;
- 10 për flokësh po e hjek rrqanë.³
— Mos hiq, trim, o i paganë!⁴
se nuk jam unë e shkretë,
por e kam një tim vëlla!
— Ku e ke, he mos e paç!
- 15 — Mos ma nem,⁵ goja t'u thaftë!
Në ushtri e kam diku.
— Emnit-o si t'ia thonë?
— Emnit m'ia thonë Gjon.
Ai ka shenja për t'u njohtë:
- 20 gjashtë gishta në një dorë
edhe gjashtë në një kambë.
— A ti je, Fasile, motër?
— Unë, jam, o Gjon, vëlla!
Edhe u kapën grykamgrykë,
- 25 porsi motra me vëlla.
Të dy plasën tue qa.
Ku ra Gjoni, bini ftoni;
aty çeli luleftoni.
Ku ra blega, bini shega;
- 30 aty çeli luleshega.

3) tërheq, zvarrë, rrëshqanë

4) i pafe
5) mallko

— Karakterizoni figurën e vajzës shqiptare duke theksuar qëndrimin e saj të vendosur ndaj pushtuesit.

— Gjenerat figurat letrare që janë përdorur në këtë këngë.

— Cili shkrimtar i Rilindjes sonë kombëtare e ka shtjelluar këtë motiv balade në një vjershë të tij? Me ç'qëllim?

PARASTEN KONTESHA KONTË¹

(I tha kontesha kontit)

(Arbëreshët e Italisë)

*Sadoqë nëpërmjet elementeve fantastike e le-
gjendare në këtë krijim gjejmë një ide shumë të
rëndësishme. Populli përherë është ndeshur dhe
ka fituar mbi forcat e panjohura të natyrës. Këto
forca janë përfytyruar në fantazinë e poetit popullor
me kuçedrën. Ndeshjen midis njeriut dhe forcave
të errëta të natyrës kënga e jep si një luftë të ash-
për midis dëshirës së egër të kuçedrës dhe dënimit
që ajo pëson nga trimëria e njeriut. Këngën e për-
shkon kështu besimi te njeriu, te mençuria dhe gu-
ximimi njerëzor. Me vlerë shumë të madhe është në
këtë këngë fakti se në shkatërrimin e kuçedrës merr
pjesë dhe luan rolin themelor një grua që jipet nga
poeti popullor si «vetim' e qiejve» që djeg e shkatër-
rron ligësitë.*

I tha kontesha kontit:²

— O ti biri im kont,
gjithë maleve ti gjuaj,
veç në mal t'kuçedrës jo,

-
- 1) Kjo baladë e arbëreshëve të Italisë është dhënë këtu me gjuhën tonë të sotme.
 - 2) titull fisnikërie i perdo-

rur në feudalizëm. Kën-
ga quan kështu nënën
dhe të birin për t'i
cmuar më shumë.

- 5 se del kuçedra e të ha,
të ha ty e të përpin.
Trimi s'e dëgjoi t'ëmën,
po dëgjoi të bukurën:³
— N'asnjë mal ti, trim, mos gjuaj,
- 10 veç në mal t'kuçedrës gjuaj.
Pasi hyri ai te mali,
doli kuçedra ta hajë.
Djali i trembur iu lut:
— O kuçedër e stërkuçedër,
- 15 lermë të vete te mëma ime,
t'i kërkoj uratën.⁴
— Nëm ti besën, pastaj ec.
Shkoi me vrap te e ëma:
— O ti, mëmë, o mëma ime,
- 20 nëm uratën e vdekjes.
E ëma i dha uratën.
Gjeti edhe të bukurën:
— Lamtumirë, o zonja ime,
se po shkoj e s'shihemi më.
- 25 — Dua të vij edhe unë me ty.
Ajo i hipi një kali të bardhë,
trimi i hipi një kali të zi,
shkuan te mali kuçedrës.
Sa i pa nga larg kuçedra,
- 30 zuri të gëzohej.
— Lumja unë e lumja,
kisha një e i bëra dy!
— Mjera ti, kuçedër e mjerë,
kishe një e s'ke asnjë!

3) të dashurën, që këtu
është paraqitur me veti
të mbinatyreshme.

4) këtu: të më falë gabi-
met që kam bërë ndaj
saj

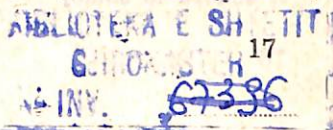
- 35 foli vasha e u afruan.
E ngriu⁵ vajza e lidhi në vend!
— Nga ç'gjiri⁶ je ti vajzë?
— Jam e bija e hënës,
kam për babë diellin,
40 vetë jam vetim' e qiejve,
që bie maleve,
maleve e fushave
mbi kreninë e ligësisë.
— Vajzë mbi vajzat e dheut,
45 shkofsh ti mirë e me shëndet,
trashëgofsh ti trimin tënd!

— Ç'mendim dëshiron të shprehë këngëtari popullor
përmes veprimeve të vajzës?

— A dini ju krijime të tjera popullore ku të flitet për
luftën e së mirës kundër së keqes?

5) e la pa frymë, e ngurosi

6) gjini, fis.

LARG MA LIVDOJSHIN NJI VASHË

(Oblikë — An' e malit)

Subjekti i kësaj kënge legjendare është thurur duke treguar dëshirën dhe përpjekjet e një djali të ri për të rrëmbyer një vajzë të mirë e të bukur që e lavdëronin gjithë bota. Largësia deri «andej detit» s'e pengon atë që të arrijë këtë pikësynim.

Balada, përmes përshkrimeve të lehta e të shpejta na njuh me jetën mesjetare. Gratë, të mbyllura nëpër shtëpitë, pa asnjë liri e të drejtë shoqërore, dalin të blejnë vetëm nëpër dritare, me fytyra të mbuluara prej «kaftanësh». Gjendja e nënshtruar e femrës plotësohet në fund të këngës: vasha, që aso kohë shitej e blihej si plaçkë tregu, bile edhe mund të rrëmbehej, përfundon në duart e djalit. Mbyllja e këngës krijon një kontrast të dhembshëm, me të cilin kuptojmë qëndrimin e papajtueshëm të popullit ndaj asaj shfaqjeje të shëmtuar të jetës së atëhershme.

Larg ma livdojshin ¹ një vashë,
larg e larg e andej detit.

Ma livdojshin, besë s'i zuna,
deri vojta e rash e e pashë. ²

5 Ma e mirë ish se ma livdojshin;
porse ishte pak e vogël.

— Mso, ³ moj nanë, si ta marr!

1) lavdëronin
2) shkova ta shikoj

3) më mëso

- Un' të msoj, o djali im:
 mbush një barkë nizamë⁴ të rinj,
 10 shtjer tri palë lodërti,⁵
 mbushe plot me reshperi,⁶
 shtjer mëndafsh e bugasi;⁷
 bjeri detit, dil andej!
 Kur t'avitesh në qytet,
 15 ata e kanë një adet:⁸
 dalin gratë penxhereve.⁹
 Ma e para që të dalë,
 ajo me kaftan¹⁰ të murgët,¹¹
 mos kujto se¹² vasha jote,
 20 ajo, djalë, a¹³ vjehrra jote.
 Ma e dyta që të dalë,
 ajo me kaftan jeshil,
 mos kujto se vasha jote,
 ajo, djalë, kunata jote.
 25 Ma e treta që të dalë,
 ajo me kaftan me ar,
 kujto mirë se vasha jote.
 — Ulu vashë e zgjidh mëndafsh!
 — S'kam nevoj-o për mëndafsh,
 30 se e kam babën kazas.¹⁴
 — N'daç mëndafsh, n'daç bugasi.
 — S'kam nevojë për bugasi,

4) ushtarë

5) lodra, curle e mjete të
 tjera muzikore popullore;
 orkestër popullore

6) sende tregtie

7) një lloj stofi i mëndafsh-
 të, që përdorej për të
 bërë veshje të kushtue-
 shme për gra

8) zakon

9) dritarevet

10) kadife

11) të errët, të zi

12) mungon folja *është*

13) është

14) Ata që turrnin dhe end-
 nin mëndafsh, pam-
 buk, li etj.

- se kam babën dugajxhi. ¹⁵
Vasha tuvej ¹⁶ ulun-o,
35 barka tuj përkulun-o;
vasha tuvej zgjedh mëndafsh,
barka hidhet pash më pash.
Vasha synin plot me lot,
djali zemërën pëlot. ¹⁷

15) dyqanxhi

16) duke

17) plot

— *Tregoni për jetën e mbyllur të vajzave në të kaluarën. Ilustrojeni këtë edhe me vargjet përkatëse të këngës.*

NGA CIKLI I KRESHNIKËVE

FUQIA E MUJIT

(Curraj i Epër)

Kënga «Fuqia e Mujit» mund të kuptohet edhe si një hyrje në Ciklin e Kreshnikëve. Në të bëhet fjalë për kthimin e Mujit nga një bari i varfër e «keqot» në një hero vigan. Zanat e malit vlerësojnë lart virtytet e tij, kur Muji u pushon vajin fëmijëve të tyre në shpellë. Prandaj ato, si shpërblim, i plotësojnë kërkesën për ta pajisur me forcë, duke e mëndur me qumësht gjiri. Muji fiton një fuqi fizike të jashtëzakonshme, sa të ngrejë shkëmbin 1000 okësh. Kështu që me të s'mund të hahet më askush për forcë. Paskëtaj atë do ta shikojmë të kryejë bëma trimërore vetëm ose me shokë.

Legjenda e fut dëgjuesin në një ambient fantastik.

Portretin e Mujit me përmasa të mbinatyrshme rapsodi e ka dhënë në lidhje me dëshirën e heroit për të punuar dhe për të qenë i thjeshtë në jetë.

Është me rëndësi të theksohet se Muji paraqitet si bir i vegjëlisë, bari lopësh, njeri i këputur ekonomikisht. Midis gjithë të mirave që i afrohen, ai zgjedh forcën «me qindrue». Kjo në vetvete përmban një të vërtetë reale, historike: shqiptari, për t'u rezistuar stuhive të jetës, ka dashur të jetë gjithmonë i fortë e i pathyeshëm. Legjenda hedh dritë gjithashtu mbi shfrytëzimin e njeriut nga njeriu, i njerëzve të thjeshtë e pa gjë të gjallë prej atyre që janë të pajisur me prona të shumta.

- ... Kur kish qenë Muji djalë i ri,
 ma kish çue baba n'rrogë te nji zotni.
 Çoban lopësh zotnia e ka ba.
 Për gjithë ditë bjeshkët Muji tuj i kërkuë,
 5 për gjithë ditë ndër gurra tu u freskuë
 për gjithë ditë ndër mriza ¹ tuj pushuë.
 Rrugë as shteg pa njohtë nuk ka lanë,
 m'i çon lopët gjithherë ku s'in kanë. ²
 Nji natë lopët çobanit i paskan humb
 10 e te shpia nuk ka mujtë me dredhë; ³
 buzë nji shkambi me u ndalë asht ngushtuë, ⁴
 asht ulë djali aty për me fjetë;
 paj, ⁵ dy djepa aty kin qëllue
 e kanë marrë britmën e tuj kajtë. ⁶
 15 M'asht avitë Muji me i shikue,
 m'asht avitë Muji me i pajtue, ⁷
 po i pajton tuj i përkundë
 e t'dy djepat i ka vu në gjumë.
 Bardhë si drita dy zana atherë kanë ardhë.
 20 — Ty qysh të thonë? — Mujin e kanë pyet.
 Kqyre Muji at'herë çka u ka thanë:
 — Rrogtar lopësh un' kam qëllue,
 për gjithë ditë kto bjeshkë i kam kërkuë,
 mue rreziku sot ka ardhë me më ndeshë:
 25 m'kanë hupë lopët e askund s'kam mujt me i
 gjetë;
 ktu m'zu nata e u ula për me fjetë,

1) vende nën lisa të mëdhenj, ku pushojnë bagëtitë verës.

2) ishin kanë. Në Malësi të Veriut përdoret në vend të: kishin qenë.

3) të kthehej

4) detyruar

5) por

6) duke qarë

7) për t'i qetësuar, për t'i pushuar

- s'mbylla sy prej vajit, që kam ndie,
 kishin qenë tuj kajtë këta dy fmi,
 kurrkund çajre⁸ fmija nuk m'kanë lanë,
 30 m'u kanë dhimtë e jam hullë⁹ me i pajtue,
 i pajtova e sa grima¹⁰ n'gjumë i kam vu.
 — Po çka jeni ju me gjithë kët' dritë?
 — Zana jemi, Mujo, tuj shetitë,
 tuj u sjellë¹¹ ne njerzve me u ndihmue;
 35 ti çfarë nderi, Mujo, po na lypë,
 që dy djepat na i ke vu në gjumë?
 A don forcë, Mujo, me qëndrue,
 a don luftë, Mujo, me luftue?
 A don gja, Mujo, a don mall,
 40 a don dije, Mujo, a don gjuhë?
 Lyp çka të duesh! Mujit i kanë thanë.
 Kqyr Muji at'herë ç'ka qitë e ka thanë:
 — Shpesh po më ngucin¹² çobania,¹³
 shum inat çobajt si më kanë,
 45 paj, me forcë me ua kalue un' due.
 Njana shoqes zanat at'herë i kanë thanë:
 — Tamël¹⁴ gjiut Mujit për me i dhanë.
 Tamël gjiut i kanë dhanë me pi,
 me tri pika djaln ma kanë ngi...
 50 — Kape gurin! zanat i kanë thanë.
 Nji mijë okësh e ma guri ish kanë.
 E ka kapë gurin nji mijë okësh,
 badihava¹⁵ peshue me duer e ka;

8) këtu: qetësi, pushim

9) u hodha, shkova

10) shpejt e shpejt

11) duke u sjellë, duke lë-
 vizur lart e poshtë

12) ngacmojnë

13) barijtë

14) qumësht

15) me lehtësi

- deri në nyje t'kambës e nuk mujt ma.
- 55 Njana shoqes zanat at'herë i kanë thanë:
— Edhe do ¹⁶ tamël Mujit me ia dhanë.
E ka marrë tamlin Muji e e ka pi,
e ka kapë gurin me e peshue,
deri në gju ai gurin e ka çue;
- 60 e ka ulë prap n'tokë e ka pushue.
Kqyre zana sa mirë ka thanë:
— Edhe pak gji Mujit me ia dhanë...
E e ka marrë gurin me e peshue,
deri në shogë ¹⁷ gurin e ka çue.
- 65 E kanë pa zanat, e kanë kqyrë,
njana-tjetrës prap tek i kanë thanë:
— Opet ¹⁸ Mujit gji lypet me i dhanë.
E ka marrë Muji gji me pi...
Qenka ba si me qenë drague! ¹⁹
- 70 Ka marrë gurin me e peshue,
n'cep të krahut e ka vue,
nji mijë okësh guri i ka qëndrue.
Njana shoqes zana çka i ka thanë:
— Tjetër gji Mujit mos me i dhanë,
- 75 pse tjetër gji Mujit për me i dhanë,
e batis ²⁰ dynjanë ²¹ anembanë.
At'herë zanat Mujin po e zhgjertojnë, ²²
se sa t'vogël ²³ që po flasin,
përmbi krye hana tuj i shikue,

16) pak

17) brez, mes

18) përsëri

19) Qënie mitologjike e
përfytyruar me forcë
të mbinatyrshme, që

lufton kundër kulçed-
rës.

20) shemb, shkatërron,
prish

21) botën

22) pyesin për të hetuar

23) me zë të ulët

- 80 përmbas shkambit hija tuj u zgjatue,
sa miqsisht me të kanë kuvendue! . . .
Ferk e ferk²⁴ Muji qenka çue,
i ka gjetë lopët e në shpi ka shkue.
N'fushë t'Jutbinës Muji kur ka ra,
85 bytym²⁵ shokët e mbledhun i ka pa,
se me Mujin kishin qenë mësue,
me ia mujtë²⁶ Mujit tuj ladruë.²⁷
Kqyre seri²⁸ Muji çka ka ba:
ia ka nisë me çobaj me ladruë,
90 send ma t'fortin me dorë e ka kapë,
pesë konopë²⁹ përpjetë i ka dhanë.
Askurrkush me folë nuk po flet.
Se me thue kur po i bjen,
dekun n'tokë, gjinden³⁰ po i qet.³¹
95 Prej zotnisë, tha, Muji asht largue,
prej zotnisë, tha, burri kur asht da,
ka dredhë n'shpi, tha, nanën për me pa,
tha, ja nis Muji tuj punue,
tha, ja nis Muji tuj luftue!
100 E n'sa lufta Muji si po bjen,
ai gjithherë me nder si po del.

24) shpejt, menjëherë

25) të gjithë

26) për ta mundur, për ta
vënë poshtë

27) duke lozur

28) shih çudi, për t'u çudi-
tur

29) litar, tërkuzë

30) njerëzit

31) këtu: hedh

— Karakterizoni figurën e heroit si njeri i zakonshëm, me tipare e ndjenja të thella njerëzore. Ilustrojeni këtë me vargjet përkatëse.

— Gjeni vargjet ku ka metafora, anafora dhe hiperbola. Çfarë do të theksojë me anë të tyre rapsodi?

— Bëni portretin e Mujit kreshnik, të veshur me cilësi të jashtëzakonshme, duke e ilustruar me vargjet përkatëse.

MARTESA E HALILIT

(Nikaj — Mertur)

Këngët e kreshnikëve marrin shpeshherë pikënisje nga kontradikta shoqërore midis bashkësive të lira fshatare dhe jetës feudale. Ato shprehin kështu qëndresën ndaj përpjekjeve të feudalëve për të depërtuar midis këtyre bashkësive, paraqesin lufta për kullota etj. Një temë që trajtohet dendur tek këto këngë, është ajo e martesave me rrëmbime vajzash nga pala kundërshtare, temë kjo që paraqet një zakon të vjetër martesash të kohërave të lashta. Një temë të tillë trajton dhe kënga e njohur «Martesa e Halilit». Më tepër se për subjektin e saj kjo këngë ka vlerë për tablotë e saj lirike, për mjeshtërinë e lartë artistike me të cilën është skalitur portreti i vajzës, bukuria dhe gjallëria e peizazhit me të cilin rapsodi ka ditur të rrethojë zhvillimin e ngjarjeve.

Interesimin e fisit për të martuar Halilin me një vajzë të krahinës, heroi e kundërshton, sepse të gjitha vajzat e krahinës, sipas një zakoni të malësisë, ai i quan motra. Halili ja ka vënë syrin Tanushës së bukur të krajlit, të cilën e ka njohur mirë. Ky çast përbën zanafillën e një sërë ngjarjeve. Pas një dimri të egër që bën të ushtojnë lugjet prej ortiqesh, të ngrijnë ujërat dhe të mbulohen çetinat deri në kreshtat e tyre prej dëborës, vjen pranvera, shkrihen akujt dhe këndojnë bilbilat në mal. Rrugët janë hapur dhe Halili niset me gjogun e Mujit për tek Tanusha. Megjithë përpjekjet e Halilit për t'i shpëtuar syrit të babait të Tanushës, krajlit, ai diktohet, zihet rob dhe burgoset prej tij. Tanusha gjen mënyrën dhe lajmëron Mujin për çka i ka

ndodhur Halilit. Muji së bashku me shokët i vjen në ndihmë të vëllait. Ai arrin pikërisht në çastin kur krajli e ka nxjerrë Halilin për t'i prerë kokën para popullit. Fillon këtu një luftë e përgjakshme midis të dy palëve që përfundon me shpëtimin e Halilit dhe të Tanushës.

Forca artistike që shkëlqen në përshkrimin e bukurive të natyrës dhe të portretit të vajzës është pasojë e frymëzimeve të artistit popullor prej peizazhit madhështor të maleve tona dhe jetës së zakonshme të malësorit tonë. Kënga përshkruan me një forcë artistike të madhe ashpërsinë e malësive tona, duke na lindur kështu mendimin se ç'njerëz të fortë janë ata që u durojnë atyre kushteve. Ndërsa skenat luftarake që përshkruhen në të, të kujtojnë ashpërsinë e luftërave të përgjakshme që ndizeshin herëpashere midis fshatarësisë dhe feudalëve.

- ... Fort po shndrit njaj diell e pak po nxe!
Ç'po e merr frima¹ rrapin e Jutbinës!²
Borë e madhe që ka ra,
randojnë ahath për me u thye,
5 kin çetinat³ vetëm kreshtat,⁴
ushtojnë lugjet prej ortiqesh,
prej ortiqesh, kah po bijnë ndër gropa.
Kanë ra vashat me gja⁵ n'lumë,
kanë gjetë lumin tanë ngri akull;
10 kanë nisë vashat me lyp krojet,
kanë gjetë krojet tanë ngri hej!⁶ ...
Ka dalë Muji me kreshnikë,

1) erë e fuqishme
2) kryeqendra e kreshnikëve
3) lloj pishe
4) majat

5) gjë e gjallë, bagëtia
6) shumësi i fjalës *hell*
(heje akulli, kallama akulli)

- a thue ndeshet m'ndoj gja malit? ...
 Sa shpejt diellin ma zu reja,
- 15 shpejt ma endi një pëlthurë t'gjanë e t'gjatë,
 e i ka veshun majat rreth e rrotull,
 që kur janë kapë trimat-o te lumi;
 kaq përzi i ka frima plajm⁷ e re,
 askurrnja⁸ shoshojnë trimat s'po e njohin.
- 20 In ngri⁹ trimat me sharrue;¹⁰
 por n'breg t'lumit — kulla e Mujit!
 T'tanë për darkë Muji i ka ndalë.
 Kqyr çka bani Gjeto Basho Muji:
 e ka vu një barrë dru t'vogël n'zjarm,
- 25 treqind vetë priherë¹¹ m'u nxe ...
 Sa shpejt fryma burrave u ka ardhë,
 sa shpejt gjaku trimave po u nxehet,
 Kanë marrë llafin e po llafiten,¹²
 kanë marrë gazin e po gazmojnë;
- 30 kanë nisë trimat Mujin po pyesin:
 — N'votër tande kem' qëllue,
 mos na ki randë për një fjalë ...
 Qysh Halilin s'e martove?
 Janë martue krejt mosha e tij ...
- 35 Djemt e tyre n'lojë të tanë kanë dalë.
 A t'u dhimbtën paret për me i dhanë?
 A t'u dhimbtën dasmat për me i ba?
 Tutna¹³ djalin dikush po na rre,¹⁴

7) borë e imët
 8) asnjëri
 9) ishin ngrirë
 10) për të vdekur

11) përnjëherë
 12) bisedojnë
 13) kemi frikë
 14) gënjen, mashtron

- shpesh e shpesh po bje n'Kotorre t'Reja, ¹⁵
 40 rob të gjallë djalin po e zanë.
 Le konakun, Mujë, që po ta fikin ¹⁶
 ma zi ¹⁷ fisin, Mujë, po na koritin... ¹⁸
 — Fagebardhë, more shokë, ju qofshi,
 se mirë hallin po na ditki, burra...
 45 Ju t'pavllazën, shokë, s'keni qëllue;
 kujt po i dhimbën dasmat për vlla t'vet?
 Ky edhe s'asht, or burra, cub ¹⁹ filligshtish, ²⁰
 mirë e njihni se a daji ²¹ trimnish...
 At'herë djali ka nis me folë:
 50 — Kah kam vlla e kah kam motër,
 vdeksha para, n'u martosha!
 Se gjithë gratë e Krahinës, ku janë,
 se gjithë vashat e Jutbinës, ku janë,
 bash ²² si motra që po m'duken.
 55 Dheu m'ka mblue e fat s'i qita vedit, ²³
 po s'e mora Tanushën e krajlit. ²⁴
 E unë Tanushën vetë e kam pa,
 Kur kemi pasë besë me krajli. ²⁵
 Gja ma t'mirë s'sheh njeri nën këtë diell!
 60 Vetulla e saj drejt si fiskaja, ²⁶
 shtegu i ballit, si shtegu i malit,
 kur merr hana me pranue; ²⁷
 syni i saj, si kokrra e qershisë,

15) në rapsoditë, qytet në breg të detit, ku kreshnikët lakmojnë shpesh të bëjnë trimëritë e tyre

16) shuajnë, shkatërrojnë

17) më keq

18) turpërojnë

19) ai që bën punë të liga

20) veprime të turpshme

21) trim

22) tamam

23) vetes

24) mbret; këtu: prijësi i palës kundërshtare të kreshnikëve

25) vendi i krajlave, toka ku zhvillojnë kreshnikët luftërat e tyre

26) thupër e hollë

27) të perëndojë

- e ka qerpikun si krahu i dallndyshës,
 65 fytyra e saj, si kuqet molla n'degë,
 hunda e drejt-o, si kalemi i Tushës,²⁸
 goja e vogël, si lulja që shpërthen,
 dhambët e bardhë, si gurëzit e lumit,
 fill²⁹ mbas shiut kur po i shndrit dielli;
 70 qafa e saj, si qafa e pllumbit,
 shtati i saj, si shtat çetine,
 misht e dorës, porsi rremi³⁰ i shemshirit...³¹
 Ka folë plaku Osman Aga:
 — Ditë e madhe nesër ka qëllue,
 75 tridhetë Agë kanë me u bashkue,
 tridhetë vasha t'i kanë prue.
 Njat ma t'mirën ke me e zgjedhë...
 S'po e len djali plakun ma me folë:...
 — Ndeja kuk³² si natën e vorrit,
 80 e n'Krahinë cok³³ s'u martova.
 Por n'qafë m'paçi, mori Bjeshkët e Nalta,
 kurrkund' i shteg që nuk ma latë,
 për me dalë deri n'at Krajli...
 Sa mirë nama³⁴ bjeshkët m'i paska gjue!³⁵
 85 Sa shpejt deti ka ndigjue!
 E e ka çue një frimë të fortë,
 e e ka çue një frimë të nxehtë,
 e e ka lshue krejt renë e zezë.
 Binë ortiqet nëpër gropa,
 90 ushtojnë malet si prej motit.
 Por tri ditë e ma s'ka zgjatë,

28) emër i një mjeshtri të

dëgjuar

29) menjëherë

30) dega

31) lloj druri

32) qyq, vetëm

33) patjetër

34) mallkimi

35) goditur

- a shkri bora e ka ra n'lumë;
 por tri javë e ma, s'ka zgjatë.
 Çka e ka ba lumi atë t'bardhë?
- 95 T'bardhët e bjeshkëve krejt e ka mbytë n'det . . .
 Ç'po këndojnë bilbilat n'mal!
 Ç'po lodrojnë fmiija npër fushë!
 — Shpejt me dalë te tbani,³⁶
 se ka shpërthye ahi!
- 100 At'herë djali Mujit i ka thanë:
 — Qe tash gjogun, Mujë, ti me ma dhanë . . .
 Gjogun e vet Muji ia ka dhanë . . .
 At'herë djali i ka kcyë gjogut n'shpinë:
 — T'mirë u pafshim! — Mujit i ka thanë.
- 105 Ka marrë dromin³⁷ për krajli,
 dy herë djalin kurrkush s'e ka pa.
 Kalojnë male e kalojnë lugje,³⁸
 kalojnë breshtë³⁹ e kalojnë ashtë,⁴⁰
 kalojnë ditë e kalojnë net . . .
- 110 — Ça ka hana që s'po del?
 Kanë pyetë bilbilat malit.
 — Pritni pak, more zogjt e malit,
 ju më kndue, tjetër punë s'keni.
 Hana sonte ka ndodhë zanë,
- 115 ka nji ndore⁴¹ me përcjellë! . . .
 Qat'herë djali sa kish ra n'breg t'lumit,
 ka lidhë gjogun mbrendë n'nji imshtë,⁴²
 imshta ishte tanë ahishtë.
 Vetë shatorret⁴³ npër muzg t'natës po i lyp.⁴⁴

36) stani në bjeshkë

37) rrugë e madhe

38) lugina

39) pyll me bredha

40) ahishte, pyll me aha

41) në dorë, në kujdes, në mbrojtje

42) ahishtë me drurë të rinj

43) tendë, çadër

44) kërkon

- 120 Kur ka mbrijtë te çadra e kuqe,
 qat'herë djali por ka ngulë,⁴⁵
 ka zanë vend përmbas nji lisi,
 rrajët e lisit shpërnda në lumë...
 Sa urtisht djali që po e msyn:⁴⁶
- 125 ma kan nxjerrë thikën ma t'mprehtën,
 kamba-doras asht avitë...
 — Po kët ftyrë ku e kam pa,
 që po m'ngjet me t'Halilit?
 Tjetër⁴⁷ djali s'asht durue...
- 130 — Po a je njeri që ke besë?
 — T'thafshin krahët, more djalë i ri,
 se fort thellë që paske hy!...
 Hajde mbrendë, kopil⁴⁸ — po i thotë, —
 se ja vdesim të dy priherë,
- 135 ja kem'pshtue⁴⁹ të dy priherë...
 At'herë djali mbrendë ka hy.
 E ka marrë vasha për dore,
 shpejt e shpejt te nji odë i prin...
 I kanë zgjedhë 'i palë petka⁵⁰ ma t'mirat...
- 140 Krejt si çikë⁵¹ djali po ngjan...
 N'breg të detit, përmbi 'i shkamb,
 dymdhetë katesh kulla e naltë,
 kurrkund shoqen nuk e kishte;
 treqind hapash kulla e gjanë,
- 145 t'tana ballet guri t'lmue,
 anash krejt guri t'latue,⁵²
 latue shkambi prej mermeri.

45) është ndalur, është ngulur

46) sulmon

47) më shumë

48) djalë i shkathët

49) shpëtuar

50) rroba

51) vajzë

52) të gdhendur, të skalitur

- Aty gurrat me u flladitë,
 aty kopshti me u mahitë,⁵³
 150 aty velat me velzue,⁵⁴
 me velzue për shpinë të detit...
 Me Halilin mbrendë kanë hi!...
 Sa fort shpejt krajlica gadi a ba!...
 Kur ka pa sokol Halilin,
 155 a dredhë mbrapsht, si dredhet gjarpni...
 Edhe derën e ka shkrepë,⁵⁵
 fill⁵⁶ te krajli paska shkue...
 — T'kanë ardhë cubat e Jutbinës
 e ty kullat t'i kanë zaptue,
 160 erzin⁵⁷ marrë, çikat shnjërzue!⁵⁸...
 Krajli shpejt qenka shtërngue,...
 t'dy për krahu krajli i ka kapun...
 N'burgje t'thella Halilin e ka ndry,⁵⁹
 rrugën e madhe Tanushës ja ka dhanë...
 165 Mirë po e ndal Jovani⁶⁰ e po e pyet:
 — Ç'a kta vaj, Tanushë, lum motra?! — i thotë
 Se kso britme kurrë nuk kemi ndi!...
 — Rob kanë zanë Halilin e Mujit
 e mue rrugat tata⁶¹ m'i ka dhanë,
 170 ma për t'gjallë te shpia mos me kthye!...
 Nji fjalë⁶² Mujit te dera me ia çue:
 që me i ra mbrapa Halilit sa ma parë,
 ndryshe djali n'burgje t'u ka kalbë...
 E ka gjet një njeri bese,

53) të tallesh, të kalosh ko-
 hën

54) të lundrosh

55) hapur me forcë

56) drejt

57) nderin

58) turpëruar

59) mbyllur, burgosur

60) Emër i një miku

61) babai

62) lajm

- 175 menjisherë Mujit natën ia ka nisun.
 N'nesret nadje djali a kapë⁶³ te kulla,
 nji ka nji punët ia kallzon Mujit.
 T'madhe⁶⁴ burri paska nisë me qeshë:
 — A t'kam thanë, taraku⁶⁵ i Kotorrit,
 180 se Kotorret kanë me ta hangër kryet? ...
 A dalë trimi në beden⁶⁶ të kullës,
 me nji kushtrim ka thirrë Jutbinë e Krahinë ...
 — S'kam çka u them, more agët e mi,
 veç m'koriti sokol Halili!
- 185 E kanë zanë mbrendë në Kotorre t'Rreja ...
 Me u shtërngue, burra, si t'mundi,
 se dita e vdekës ma e vështirë ndryshe nuk
 vjen! ...
- Kanë ba ashtat trimat me ushtue,
 kanë ba lumin trimat m'u turbullue.
- 190 kanë ba gjogat trimat me flurue
 e t'janë kapë te Kotorret e Reja ...
 Npër ranë t'detit Muji i ka shpërnda.
 — Vër me gojë⁶⁷ mos guxo kush me ba! ...
 Se shumë njeri qenka mbledhë,
- 195 ndër ato Kotorre t'Rreja!
 Me kushtrim krajli i ka thirrë ...
 N'mjedis⁶⁸ t'logut⁶⁹ nji djalë i ri,
 hekrat duersh, bugagitë⁷⁰ kambësh.
 Ai asht Halil aga i zi,

63) ka mbriritur

64) me zë të madh, të lartë

65) mkat, ka

66) pjesa e sipërme e kullës

67) fjalë, zë, zhurmë

68) në mes

69) shesh, vend i caktuar për dyluftime, argëtime popullore etj.

70) prangat

- 200 mbarë Kotorret me atë po qeshin ...
 — A po e sheh, Halil, vdekën me sy?
 Kurr ⁷¹ ma ngushtë, Halil, a thue ka qenë?
 Kuvend burrash djali paska shtruve ...
 — S'a ngushtë njeri deri n'ditë të vdekës! ...
- 205 — Fjaln e mbrapme, n'e paç, për me folë,
 se ty jeta m'njat ⁷² hu t'u ka sosë! ... ⁷³
 — Pesë dekika ⁷⁴ liri për me m'dhanë.
 Tjetër t'mirë ne t'parët nuk na kanë lanë,
 kurrnji nesh mos me vdekë në t'shtrueme, ⁷⁵
- 210 por me shpata m'u pre tuj këndue ...
 Edhe duert mirë ia shpengojnë, ⁷⁶
 ia kanë dhanë lahutën ⁷⁷ n'dorë.
 Kurrkush djalin vesht s'mund e ka marrë.
 Krejt po e kndon kangën n'gjuhë të parve ...
- 215 Qaty Muji për fushë ka dalë
 e e ka ba një piskamë ⁷⁸ t'madhe,
 janë shembë kullat gjer n'themele!
 E t'a trandun ⁷⁹ deti me hy mbrendë,
 kanë gjëmue malet si për mot t'lig,
- 220 kurrnji trimat nuk po e kanë me ikë.
 Luftë e rreptë aty që po bahet,
 me dhambë trimat duen shoshojnë me shkye;
 me dhambë gjogat duen shoshojnë me marrë;
notojnë kurmat ⁸⁰ thellë në det,
- 225 notojnë trupat nëpër gjak;

71) ndonjëherë

72) në atë

73) mbaruar, marrë fund

74) minuta

75) shtresa, rroba fjetjeje

76) çlirojnë, zgjidhin

77) vegël muzikore popullo-

re me të cilën shoqëro-
 hen këngët e kreshnikë-
 ve

78) britmë e madhe, sokë-
 llimë

79) trembur

80) trupat, kufomat

- hiç s'po lodhet Gjeto Basho Muji,
 sa thellë trimi m'paska hy!...
 Muji djalin e ka shpengue.
 A turrë djali si i tërbue,
 230 gjallë me dorë krajlín ka zanë,
 me shpinë n'hu ditët i mbaroi.
 Qatherë burrat kanë rrokë unat;⁸¹
 shpejt qyteti ka marrë zjarr,
 ka marrë zjarr krejt n'fund e n'majë.
 235 Sa fort Muji m'asht tërbue!
 Aspak dhimbë trimi s'po ka,
 as për kulla që rrenohen,
 as për t'vdekun që shkumbohen!...
 tri herë dielli ka pranue,
 240 tri herë hana ka ague,
 kurrkund, zjarri me pushue...

81) dru zjarri të ndezura,
 urët

— *Vini re se me ç'forcë të madhe artistike e ka përshkruar dimrin e Alpeve tona rapsodi. Gjени vargjet që krijojnë këtë peizazh dhe ç'figura letrare ka përdorur.*

— *Gjени paralelizmat figurative dhe thoni se me ç'gjen-dje shpirtërore të heroit lidhen.*

— *Të vihet re kalimi në përshkrimin e shpejtë dhe të bukur nga dimri i ashpër në pranverën e shumëpritur. Gjени vargjet që e japin këtë tablo të gjallë të natyrës.*

— *Vini në dukje se çdo të thotë rapsodi me antitezën e goditur të vargut të parë.*

— *Tregoni se me ç'figura letrare paraqitet portreti i Tanushës. Ilustrojeni me vargjet përkatëse.*

— *Gjени vargjet ku janë përdorur hiperbola.*

MUJI TE MBRETI

(Dukagjin)

Në këtë këngë është trajtuar një subjekt me vlerë shoqërore. Të dy kreshnikët, Muji dhe Halili, i janë kundërvënë mbretit, përfaqësuesit më tipik të shtypësit dhe të dhunës shoqërore të kohës. Të dy vëllezërit kanë kryer shumë vepra trimërie. Dikush prej kundërshtarëve ka shkuar te mbreti dhe është ankuar kundër tyre. Mbreti i ka thirrur në Stamboll që t'i qortojë. Ata bisedojnë me të ëmën dhe ajo i këshillon të venë. Shkallët e pallatit thyhen kur ngjiten kreshnikët. Mbreti i sheh, tmerrohet prej forcës së tyre, prandaj u tregohet si mik i përziemërt. Duke dalë andej ndodh një skenë për të qeshur: Kopsa e tirqëve të Mujit ngatërrohet tek fijet e leshta të postës ku është ulur mbreti dhe Muji del jasht duke e tërhequr atë zvarrë.

Kënga krijon një efekt komik të goditur. Mënjëherë bie në sy dëshira e popullit për të vënë në lojë mbretin. Kjo arrihet duke krijuar kontrastin midis trupit si xhuxh të mbretit dhe shtateve viganë të Mujit e të Halilit. Në këngë përshkruhet forca e rrallë fizike e kreshnikëve në ecje e sipër. Nga vrapi i tyre merr flakë pylli dhe bjeshka mbulohet me tym. Kurse mbreti nuk është gjë tjetër, veçse një figurë e dobët, e pafuqishme dhe qesharake përpara tyre. Edhe këtë këngë e përshkon vec talljes së hollë ndaj mbretit edhe besimi te forca e njerëzve të popullit që i përlau mbretërit.

Djem të mirë Muji me Halilin,
trima zollumqarë! ¹

As s'kanë lanë drum ² për ta thye, ³
as s'kanë lanë baloz ⁴ n'mejdan ⁵...

5 Davë ⁶ kanë ba raja ⁷ e Stambolli
e përpara mbretit te i kanë ra:
— Ti që je mbret e baba i t'gjith' dynjasë,
sundon dynjanë anembanë,

10 ja sundo edhe Mujin e Halilin,
ja kso toke neve po na heqin!
E ka shkruë mbreti një letër t'hollë,
ia ka dhanë tartarit ⁸ në dorë
e po ia çon Mujit e Halilit.

15 E merr Muji letrën po e këndon;
toje-toje ⁹ vetullat n'ballë janë dredhë...
— Ne po shkojmë e nanën po e pyesim,
si t'na thotë nana po bajmë!

E kanë shkue te nana dhe e kan' pyet,
nana djemve mirë u ka përgjegj:...

20 — Mirë shtërngohi e gjogat mirë me i shlue, ¹⁰
hajtni, loke, ¹¹ te mbreti t'ju presi!
Kur ka nisun drita e bardhë me dalë,
po i shtërngojnë djemt gjogat mir' e mirë,
e i kanë vue gunat në krye,

1) prishës, shkatërrues

2) rrugë e madhe

3) prish

4) trim i tërbuar që vjen nga deti për të marrë haraçe, taksa, etj.

5) shesh dyluftimi

6) padije, ankim në gjyq etj.

7) popullsia jo myslimane

që jetonte brenda kufijve të Perandorisë Turke.

8) njeri i fortë që shpie letërrat, postjer

9) togje-togje

10) shaluar, t'i bëjnë gati për udhë

11) fjalë në Malësi të Veriut me të cilën thirret nëna për përkëdhelje.

- 25 e u kanë dhanë mustakëve për teposhtë ;
me zinxhirë lidhë gjogat, po u shkjepojnë ¹² . . .
Por po i zanë gunat nën shtat
e u kanë dhanë mustakëve fill përpjetë,
tym e mjegull gjogat i kanë ba,
- 30 flakë të verdhë përzi me shkumë po qesin,
dushku i malit marrë flakë, që po derdhet,
kurrkund bjeshkët prej tymit, nuk po shihen.
Djemt ¹³ e mbretit kqyr se çka kanë thanë:
— Ç'janë kto bumurime ¹⁴, që po bumrojnë?
- 35 A mos janë topa n'Krajli? . . .
— Nuk janë, jon kto bumrimë për qiell,
as nuk janë gjamë ¹⁵ luftash në Krajli,
por janë kah vinë Muji e Halili!
E n'derë të mbretit Muji paska ra.
- 40 Kur a kapë për shkallë përpjetë me hipë,
shkallët e mbretit Mujin s'mund e kanë mbajtë,
shpejt e shpejt mjeshtrit m'ta ¹⁶ i ka pru,
qaq ma shpejt ¹⁷ shkallën e ka ndreqë.
Kur kanë vajtë në derë kesh-e ¹⁸ me hy,
- 45 dera e mbretit Mujin s'e ka zanë,
qaq ma shpejt derën e ka goditë . . .
— Nam, ¹⁹ të madh për ju, djem, që kam ndie,
m'ka marrë malli që me ardhë m'u pa!
Se sa pak Muji ka ndejë,
- 50 — Izen, ²⁰ mbret, se due m'u çue!
Kamcen, ²¹ n'post ²² Muji e paska mbërthye,

12) çalojnë

13) ushtarët

14) bubullimë, gjëmim

15) zhurmë, jehonë

16) në të, tek shkallët

17) po aq shpejt

18) kinse: këtu: për të hyrë

19) famë, emër

20) leje

21) kopsa e tirqeve

22) postë, postiqe, lëkurë
kafshësh për shtresë,
më shpesh lëkurë
dhensh.

kur ka ba trimi m'u çue në kambë,
zhag²³ te dera mbretin e paska qitë!

23) zvarrë, rrëshqanë

— Të vihen re trajtat hiperbolike me të cilat janë vizatuar dy heronjt e këngës; ilustrojini këto me vargjet përkatëse.

— Ç'tregohet me detalin artistik të prishjes së shkallëve dhe të derës së mbretit, kur hyjnë kreshnikët?

— Përfytyroni skenën e fundit të këngës. Nëpërmjet vënies në lojë të mbretit, shprehet ideja e rëndësishme e luftës klasore, e urrejtjes që njerëzit e thjeshtë ushqenin kundër klasave shfrytëzuese.

— Thoni çfarë do të shprehë rapsodi me vargjet: «Ne po shkojmë e nanën po e pyesim. Si t'na thotë nana po bajmë»?

AJKUNA QAN OMERIN

(Curraj i Epër)

«Cikli i kreshnikëve» ka karakter epik-heroik. Megjithatë, aty-këtu, gjejmë vargje të tëra ku shpërthejnë me forcë ndjenjat e vrullshme të popullit. «Ajkuna qan Omerin» është vajtimi që e shoqja e Mujit i bën të birit 7-vjeçar. Omeri ka mbetur në luftë dhe i ati e varros në Lugje të Verdha. Si djalë i një babai me veti të mbinatyrshme ai dallohej për guximin dhe aftësitë e tij të jashtëzakonshme.

Ajkuna — nënë qan dhe vaji i saj i dhembshëm trondit si qeniet e gjalla ashtu edhe objektet e personifikuara me mjeshtëri nga rapsodi. Ai vajtım ka forcë të madhe prekëse. Përmes fjalëve poetike skalitet bota e brendshme shpirtërore e nënës, dashuria dhe gadishmëria që të sakrifkohet për të birin.

Peizazhi ndërthuret me gjallëri dhe krijon efekte të fuqishme emocionale. Me mjeshtëri të rrallë janë përdorur paralelizmat figurative dhe figura të tjera letrare.

Në fund të vajtimit të saj dëgjuesi krijon të plotë figurën e Ajkunës: një nënë e zakonshme, tokësore, me një pasuri të pafundme ndjenjash njerëzore, por e detyruar të mos përfilllet nga burri dhe t'i nënshtrohet atij gjithmonë. Në figurën e saj është dhënë e përgjithësuar gjendja e gruas që s'kishte të drejtat më elementare, bile edhe atë si nënë.

- ... Drita e dalë¹ e dritë s'po ban,
 ka le dielli e nuk po nxe.
 Ça ka ba Gjeto Basho Muji: ...
 Djalin n'dhe Muji e ka shti,
 5 kurrkush ngjat² nuk ka qëllue.
 Muji vorrin tue e rrmue,³
 veçse zanat tue lotue,
 veçse shokët që po e gjamojnë,⁴
 veçse gurët që po e mbulojnë,
 10 edhe ahat, që e rrethojnë,
 mirë bilbilat djalin po e vajtojnë.
 A dredhë Muji e n'shpi ka shkue;
 nana e djalit po e pyet:
 — Mujo, djalin ç'ma ka gjetë,
 15 n'Lugje t'Ve rdha, a thue, ka mbetë? ...
 Aman, Mujo, djalin ç'ma ke ba?
 At'herë trimi ka qitë e i ka thanë:
 — Me e vajtue kur t'shkojsh për dru,
 zhurmë n'konak nuk due me m'ba ...
 20 N'Lugje t'Ve rdha, n'daç me e pa,
 Aty djalin n'dhe ta kena shti.
 — Qyqja, nana e padjalë!
 Ka nisë grueja me bërtitë.
 Sa shpejt jashta Muji e paska qitë.
 25 Qyqe vetëm rrugën ma paska marrë,
 kanë zanë vend yjt vajin për me e ndie!⁵
 Kur ka dalë ndër Lugje t'Ve rdha,
 at'herë hanën nana ka mallkue:
 — T'u shkimtë⁶ drita ty, o mori hanë,

1) ka dalë, ka zbardhur

2) pranë

3) duke gërmuar

4) vajtojnë, qajnë me brit-
 ma

5) ta dëgjojnë

6) t'u shoftë!

- 30 që s'ma çove at'natë një fjalë,
 n'Lugje t'Ve rdha shpejt me dalë,
 bashkë me hy n'një vorr me djalë!
 Ndoshta vorri t'dyve s'na kish zanë,
 ndoshta djali ngjat nuk m'kishte lanë,
- 35 një vorr t'ri, por kishe çel për bri,
 ahit t'malit rixha⁷ i kisha ba,
 gurit t'malit rixha i kisha ba,
 rrahit⁸ t'zi ndër kambë i kishe ra;
 ka qëllue bjeshka e gjanë,
- 40 gjithkund t'dueni vend me zanë,
 por mue gropën me ma lanë,
 sa aq vend ma kishin falë.
 Mallkue qofsh, o mori hanë,
 qysh me e lanë nanën t'padjalë!
- 45 Kur ka shkue te vorri i djalit,
 ka pa ahin treqind vjeç,
 ahi ishte rrema-rrema,
 një ma t'bukrin⁹ mbi vorr që po e shtrin,
 Mirë po pshtetet për degë t'ahit,
- 50 pikon loti mbi vorr t'djalit.
 Kanë lanë kangën zogjt' e malit,
 kanë lanë kangën me vështrue!
 — Po a s'e din se kush ka ardhë,
 që nuk çohesh për m'u falë,¹⁰
- 55 more i miri i nanës-o?
 Amanet, o more bir,
 dil një herë ksi burgut t'errët,
 fol me nanën që t'ka rritë,

7) lutje

8) tokë e shpyllëzuar dhe e punuar

9) degën më të bukur

10) për t'u përshëndetur

- s'm'ke lanë kurr' kaç shum' me pritë!
- 60 Ka lshue hana rrezet n'pyll,
kanë shkrepë yjzit nëpër qiell,
pyesin diellin: — A e ke pa?
— Nuk po m'len nji ah me e pa.
— Amanet pse i le m'u djerrë? ¹¹
- 65 — Thuej m'kanë mblue me dhe të zi,
drita e juej mbrendë mos me hy,
vaji i nanës o mos me u ndie,
loti i nanës o veç me m'mbri.
— Mor Omeri i nanës-o!
- 72 A thue gjogun me ta pru;
dil ndojherë për me lodrue,
bjer ndër gurra me u freskue,
kërko majat bashkë me zana,
se ty vorrin ta ruen nana,
- 75 more i miri i nanës-o!
Orët e bjeshkës ma s'mund po e ndiejnë,
fjalën n'gojë po ja kthejnë dalë, ¹²
zemrën s'rrahmi ja kanë ndalë,
lotët ndër sy mirë po ja krijnë, ¹³
- 80 ftyrën lotsh mirë po ja fshijnë,
vet' e bajnë ¹⁴ e e çojnë n'Jutbinë.

11) të humbë, të mos gjejë

13) ngrijnë

12) mbrapsht; këtu: presin,
ndalin

14) mbartin, transportojnë

— Gjeni në këtë këngë vargjet më të bukura që janë
vënë në gojën e nënës dhe thoni çfarë shprehet përmes tyre.

— Gjeni në tekst vargjet që flasin për pozitën e nën-
shtruar të gruas.

— Gjeni paralelizmat figurativë.

— Gjeni dhe analizoni personifikimet, metaforat dhe
antezat e këngës.